

Merhaba
Gazetesi'nin
okurlarına
armağanıdır.
Çarşamba
günleri
yayımlanır.

KADEMİK

Sayfalar

Cilt: 8 Sayı: 7
5 MART 2008 ÇARŞAMBA

Hazırlayanlar: M. Ali UZ - Ali IŞIK

maliuz@merhabagazetesi.com.tr • aliisik@merhabagazetesi.com.tr

SAFEVİ TARİKATI TÜRKİYE'DE ALEVİLİK'TİR

Anadolu'da yaşayan Müslümanlar arasında 15. yüzyılın ikinci yarısına kadar belirgin bir Sünni-Şii ayrımı yoktu. Bektaşiler dahil hemen herkes Hz. Ali ve Ehli Beyt'i sevme konusunda aynı görüşü paylaşıyordu. Ehli Sünnet dışında kabul edilen Kalenderilik gibi marjinal bazı gruplar, Rafizi olarak görüldükleri için halk tarafından dışlanıyorlardı. Bununla birlikte Osmanlılar, kuruluştan II. Bayezid (1447-1512)'e kadar - devleti ele geçirmek isteyen Samavna Gazisi oğlu Şeyh Bedrettin dışındaki- Ehli Beyt sevgisini öne çıkaran tarikatlara olumlu bakmış; onlar da Osmanlı Devleti'ne karşı siyasi tavır alma yönüne gitmemişlerdir. Osmanlı ülkesinde 15. yüzyılın sonlarında iş değişmiş, Şah İsmail (1487-1524)'in Azerbaycan'da Safevi Devleti'ni kurmak amacıyla Anadolu'daki Safevi Tarikatı müritleriyle ilişkiye girmesinden sonra huzursuzluklar başlamıştır. Hele Şah İsmail'in müritleri yardımıyla Osmanlı topraklarını istila etme niyeti anlaşılınca Safevi Tarikatı'ndan olanlara karşı Osmanlı Devleti alenen tavır almıştır. II. Bayezid, Safevilerin etkisinden uzak tutmak için kurucuları Safevi olmayan ancak silsileleri Hz. Ali'ye kadar ulaşan Bektaşilik, Halvetilik, Celvetilik ve Mevlevilik gibi tarikatların faaliyetlerini devletin kontro-

Prof. Dr.
Yusuf KÜÇÜKDAĞ

lü altına almak amacıyla 1500'den itibaren tasavvuf alanında köklü değişiklikler yapmıştır. Ondan sonra tahta çıkan padişahlar, Safeviliğe karşı olma siyasetini izlemeye devam etmiş; bu durum Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına kadar sürmüştür.

1. Safeviliğe Dair Kısa Bilgiler

Daha önce dışarıdan herhangi bir müdahale olmaksızın kendi doğal koşullarında, özerk bir anlayış çerçevesinde faaliyette bulunan tasavvuf akımlarına Osmanlı Devleti'nin müdahale etmesine sebep olan Safevilik nedir? Günümüzde Türkiye'de Alevilik olarak bilinen dini akımın kökeni Safevi Tarikatı'dır. Sünni anlayış çerçevesinde Safevi Tarikatı'nı Şah İsmail'in dedelerinden mutasavvıf Şeyh Safiyüddin (1252-1334) kurmuştur. Onun soyundan gelenler bu tarikatın şeyhliğini Şah İsmail'e kadar yürütmüşlerdir. Türk asıllı olan Şeyh Safiyüddin'in kurduğu tarikata Anadolu'da bazı Türkmenler ilgi göstermiş, Safevi şeyhleri özellikle Şah İsmail, bu ilgiyi kendi yönünde değerlendirmek amacıyla Anadolu'ya çok sayıda propagandacı diyebileceğimiz tarikat halifesi göndermiştir. Bunlar, Anadolu'yu adım adım gezmiş, birçok köyü topluca Safevi müridi yapmışlardır.

Şu anda Alevi adı verilen Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının büyük çoğunluğu Osmanlı dönemindeki Safevi müritlerinin soyundan gelmektedir. 15. yüzyılın sonlarında, bağlı oldukları Safevi Tarikatı'nın dergâhı konumundaki merkez tekke Azerbaycan'ın Erdebil Kasabası'nda bulunduğu için bunlara "Erdebil sîfîleri" yani Safevi müritleri deniyordu. 16. yüzyıldan sonra Osmanlılar, 1501'de kurulan Safevi Devleti'nin tarafı olup Osmanlı Devleti'ne karşı oldukları, devlet otoritesini tanımayıp Şah İsmail adına değişik yerlerde baş kaldırdıkları için Anadolu halkının gözünden düşürmek amacıyla bunlara "Rafızî" ve "Kızılbaş" demiştir. Safevi müritlerine 20. yüzyıl başlarından itibaren ise Alevi denmeye başlanmıştır. Böylece aslında genelde Hz. Ali'yi sevenler anlamında kullanılan Alevilik, Türkiye'de Safevi müritlerini ifade eden bir terim haline gelmiştir.

Safevilik, Osmanlı döneminde Sünni anlayış çerçevesinde faaliyet gösteren Halvetilik'le kardeş tasavvuf yolu olup gerek Safevilik, gerekse Halvetilik, Şeyh Zahid-i Gilânî'nin iki halifesi tarafından 14. yüzyılda kuruldu. İki tarikat arasındaki temel fark, dini olmaktan çok siyasiydi. Yani Safevilik, Şah İsmail'in kurduğu devlete, Halvetilik de Osmanlı Devleti'ne destek vermekte idi. Zamanla bu iki tarikat arasında - tarikat silsileleri Şeyh Zahid-i Gilânî'ye kadar hemen hemen aynı olmasına rağmen - uçurum denebilecek bir anlayış farkı oluştu. Osmanlılar, sınırları içinde yaşayıp devlete karşı cephe alan ve Şah İsmail'e siyasi destek veren Safeviliğe sürekli tavır aldı. Propaganda yoluyla bu tarikatı İslam dışı bir akım olarak Sünni vatandaşlarına lanse etti. Kökeni aynı olan Halveti Tarikatı'na ise devamlı maddi destek sağladı. Bu tarikat sayesinde ülkede Safeviliğin yayılmasını önlemeye çalıştı. Oysa Safevilik ve bunun bağlıları, en az Halvetiler kadar Müslüman idi. Safevi müritlerinin Osmanlı Devleti'yle zıtlığı, Osmanlı desteğini yanına alan Anadolu'daki diğer tarikatlarla Safevilik arasındaki tasavvufi anlayış farkını derinleştirdi. Bu arada Osmanlılarla Safevi Devleti arasında meydana gelen ve uzun yıllar süren mücadeleler, Anadolu'daki Safeviliği yani Aleviliği adeta istenmeyen bir tarikat du-

rumuna düşürdü. Hele II. Bayezid'den sonra Osmanlı Devleti'nin Safevi Tarikatı'nın müridi durumundaki Anadolu Türkmenlerin Azerbaycan'la yani Safevi Tarikatı'nın merkeziyle olan ilişkilerini kesmesi ve arkasından Şah İsmail'in 1514'te Çaldıran'da yenilgiye uğraması, bu tarikatın bağlarının Anadolu'da sapsiz ve başsız kalmasına sebep oldu. Bundan sonra Osmanlı Devleti'nin kendilerine dayatmak istediği tasavvuf anlayışına karşı tavır alarak içe kapanan Safevi müritlerinin tarikatlarıyla ilgili bilgi ve görgüleri zamanla geleneklere bağlı bir tasavvuf akımı haline geldi. Uzun yıllar ilmi düzeyde tasavvuf eğitimi almayan dedeler tarafından sevk ve idare edilen Safevi müritleri, tarikatlarının kuralları yerine kendilerine anlatılan eski Türk dinlerinin ritüellerini farkına varmadan benimsemeye ve yaşamaya başladılar. Bunlar, halen Safevi Tarikatı kuralları yerine geniş çapta eski Türk dinlerinin ritüellerini yaşamaktadırlar.

2. Safevi Tarikatı Müritleri Mezhep Değiştirmemişlerdir

Safevi müritleri, bağlı buldukları Safevi Tarikatı'nın şeyhleri ile bağlantıları kesilince Azerbaycan ve İran'da kurulan Safevi Devleti'nde meydana gelen tarikatlarıyla ilgili değişiklikleri izleyip kendilerini çağın gereklerine göre değiştirememişlerdir. Daha doğrusu gerek Anadolu'daki ve gerekse İran sahasındaki Safevi Türkmen müritler değişimi hep reddetmişlerdir. Nitekim Şah İsmail'in 1501'de kurduğu Safevi Tarikat Devleti, Büyük Şah Abbas (1588-1628)'tan sonra siyaset değişikliği yaparak Caferiliği resmi mezhep olarak kabul etmiştir. Kuruluş sırasında Şah İsmail'e destek vermek amacıyla Anadolu'yu terk ederek İran'a giden ve Safevi Devleti'nde önemli mevkilerde görevler alan Anadolu Safevi Türkmen devlet adamları ile komutanlar, devlette kendi tarikat usullerinin terk edilmesi uygulanmasına karşı isyan etmişlerdir. Ancak tarikat kurallarıyla devletin yürümeyeceğini gören Safevi hükümdarı, Anadolu kökenli Safevi Türkmenlerin isyanını bastırmış, bunların hemen tamamını katletmiştir. Safevi hanedanı, böylece tarikat yapısından kurtulmuş, devleti Caferiliğe göre yeniden düzenlemiştir.

Anadolulu Safevi Türkmenler, yukarıda değinildiği üzere tarikat anlayışlarından dolayı sadece Osmanlılarla karşı karşıya gelmemişler, şeyhleri Şah İsmail'le birlikte bin bir hayalle kurdukları Safevi Devleti tarafından beklemedikleri bir muameleye tabi tutulmuşlar, hatta bir nevi imha edilmişlerdir. Türkiye'de tarikat anlayışlarını günümüze kadar sürdürüp geldiklerine bakılırsa, İran'a göçüp giden Safevi Türkmenlere göre Anadolu'daki Safevi müritlerinin şanslı oldukları söylenebilir. Çünkü İran'a göç edip Safevi Devleti'nin kuruluşuna destek veren Safevi müridi Türkmenler, daha sonra Şii Caferi Mezhebi karşısında tarikatlarının varlığını muhafaza edemediklerinden başka orada canlarını da kurtaramamışlardır. Caferi yapılanması çerçevesinde meydana gelen değişikliklerle Safevi Tarikat kuralları, diğer deyişle Safevilik, İran'da zaman içinde unutulup gitmiştir. Bunun sonucu olarak şu anda İran'da Caferi Mezhebi'nin hâkimiyetine karşın Safevi Tarikatı'na bağlı hiçbir kimse kalmamıştır. Türkiye'deki Safeviler ise İran'dakilerden farklı olarak Caferi Mezhebi'ni kabul etmemişlerdir. 16. yüzyılın başlarından sonra Safevi Tarikatı'nın gelenekleri, kuruluş yıllarına (14. yüzyıl) göre değişikliklere uğramış olmasına rağmen, bunlar tarafından devam ettirilmiştir.

Türkiye Safevileri, yukarıda kısaca değinildiği üzere hiçbir zaman mezhep değişikliği yönüne gitmediler, İran sahasındaki gibi Caferi Mezhebi'ni de kabul etmediler. Osmanlı Devleti tarafından mezhep konusunda onlara zorlama yapıldığına ve mezhep değişikliğine gidildiğine dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Diğer Anadolu insanı gibi, 14-15. yüzyıldaki mezhepleri olan Hanefiliğe bağlılıklarını kendiliklerinden sürdürmektedirler. Bu nedenle günümüzde dindar olan Safeviler, Hanefi usullerine göre ibadetlerini yapmaktadırlar. Bazı araştırmacılar, Osmanlı Devleti'nin kendi topraklarında Safevi Tarikatı'nın yayılmasına karşı aldığı önlemleri yanlış değerlendirmiş, sanki onlara mezhep değiştirmeleri için baskı yapılmış gibi algılanmasına sebep olmuşlardır. Alevilerin bir taraftan Safevi Tarikatı müridi olarak kabul edildikleri, diğer taraftan Caferi Mezhebi'ne bağlı bulunma-

dıkları için Atatürk, onları da Hanefi Mezhebi çerçevesinde değerlendirmiş, bu sebeple dini hizmetlerinin yürütülmesi için Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlanmalarını uygun görmüş olmalıdır.

3. Cemevi Caminin Muadili Değildir

Türkiye'de çoğunluğu Safevi müridi olduğuna işaret edilen Alevilerin Osmanlı döneminde ibadet yerleri tekke ve zaviyelerdi. Selçuklulardan beri Anadolu'daki tekke ve zaviyelerin tarikat yapısı olarak aynı zamanda vakit namazlarının kılındığı mescit konumunda olduğu bilinmektedir. Bu nedenle halkının tamamı Safevi Tarikatı'na bağlı olan köylerde ve kasabalarda vakit namazlarını kılmak için ayrıca mescit yapılmazdı. Çünkü buna ihtiyaç da yoktu. Bu durum, Sünni olarak bilinen yerlerde de hemen hemen aynı idi. Her köyde tarikat yapısı olarak bir tekke bulunur, vakit namazları burada kılınırdı. Osmanlı Devleti, Safevilik'in etkisini kırmak için köylerde cami yapımına ağırlık vermiş, bu uygulama sonucu birçok köye 16. yüzyıl başlarından sonra cami inşa etme yönüne gitmiştir. Ancak tamamı Safevi müridi olan köylerde oturanlar, Osmanlı yönetiminin baskılarına rağmen Safevi Tarikat kültürünü ortadan kaldıracığı endişesiyle buna karşı çıkmışlar; köylerinde cami yaptırmamışlardır.

Şu anda cemevi olarak adlandırılan yerlerin işlevi, bunların Selçuklu ve Osmanlı dönemlerindeki tekke ve zaviyeler gibi olduğunu göstermektedir. Eski Safevi tekke ve zaviye gelenekleri canlı bir şekilde buralarda yaşatılmaktadır. Tarihi misyonu göz önüne alındığında tekke ve zaviyelerde olduğu gibi isteyen Safevi müritleri diğer bir deyişle dini bütün Aleviler, cemevlerinde vakit namazlarını da kılabilirdiler. Ancak cemevinin caminin muadili olduğunu söylemek tarihi realiteye uygun düşmemektedir. Çünkü daha Şah İsmail zamanından itibaren Safevi Devleti'nin değişik şehirlerinde tekke ve zaviyelerin yanında camilerin inşa edilmesi, caminin tekmeden yani cemevinden farklı bir işleve sahip olduğunu, o zamanlar Safevi Tarikatı'nın şeyhi olan Şah İsmail'in bu realiteyi kabul ettiğini göstermektedir. Hatta Şeyh Safiyüddin'in Erdebil'deki türbesinin bir caminin bitişiğinde bulunduğunu da göz ardı etme-

mek gerekir. Bu durum, Safevilğin temelinde camiye karşı bir tavrın mevcut olmadığını, Osmanlı topraklarında, bu devletin Safevî karşıtı uygulamaları sonucu cemevinin Alevilerce sembol haline getirildiğini göstermektedir.

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti'nde Alevilik, ne ayrı bir din, ne de farklı bir mezheptir. 14. yüzyılda Şeyh Safiyüddin adlı bir Türk mutasavvıfının kurmuş olduğu ve tasavvuf tarihinde Safevilik olarak bilinen tarikatın bağlarına günümüzde yanlışlıkla verilen isimdir. Bunlar, İran sahasındaki Safevî müritlerinden farklı olarak Caferi Mezhebi'ne girmemiş, tarikat yapılarını tüm baskılara rağmen günümüze kadar sürdürüp gelmişlerdir. Bugün Bektaşilik ve Mevlevilik gibi tarikat zincirlerinin halkaları Hz. Ali'ye kadar giden, ancak kurucu şeyhleri farklı olan ve Safevilikle ilgisi bulunmayan, Sünni çizgiden fazla uzaklaşmamış diğer Türk tarikatları da nedense aynı çerçevede değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Cemevleri, eski tekke ve zaviyelerin fonksiyonuna sahip olup, caminin muadili değildir. Safevî Devleti'nin hâkimiyet sahasındaki Safevî Tarikatı'nın yaygın olduğu yerlerde bu tarikatın şeyhi olan Şah İsmail zamanında bile camilerin inşa edilmesi buna işaret etmektedir. Cemevinin Türkiye'deki Safevilerce caminin karşılığı olarak kabul edilmesinin temelinde Osmanlı Devleti'ne karşı tepki ve münafet yatmaktadır.

KAYNAKÇA

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Mühime Defterleri*.
Abdülbaki GÖLPINARLI, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, İstanbul 1953.
Ahmet Yaşar OCAK, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Süflük: Kalenderiler (XIV-XVII. Yüzyıl)*, Ankara 1992.
_____, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler*, İstanbul 1998.
_____, *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, İstanbul 2000.
ANONİM, *Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî*, "Vilâyet-Nâme", (Yay. A. Gölpınarlı), İstanbul (tarihsiz).
Aliyev Salih MUHAMMEDOĞLU, "Erdebil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XI., İstanbul 1995, s. 276-277.
Aşıkpaşa-zâde, *Tarîh*, İstanbul 1332.
Atai, *Zeyl-i Şakayık*, İstanbul 1268.
Bekir KÜTÜKOĞLU, *Osmanlı-İran Siyasi Münase-*

betleri (1578-1612), İstanbul 1993.

_____, "Tahmasp I", *İslâm Ansiklopedisi (İA)*, XI., İstanbul 1970, s.637-647.

Celâl-zâde, *Tabakatü'l - Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik*, (Tıpkı Basıma Haz. Petra Kappert), Wiesbaden 1981.

Claude CAHEN, *İslâmiyet*, (Terc. Esat Nermi Erendor), Ankara 1990.

_____, "Osmanlılardan Önce Anadolu'da Şiilik Problemi", (Terc. S. Hizmetli), *İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, s. 5, s. 311.

Cl. HUART, "Abbas I", *İA*, I., İstanbul 1988, s. 9-10.

Faruk SÜMER, *Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türkmenlerinin Rolü*, Ankara 1976.

_____, "Abbas I", *DİA*, I., İstanbul 1988, s. 17-19.

Hoca Sadeddin, *Tâcü'l- Tevârih*, I-II., İstanbul 1279-1280.

Hulvî, *Lemezât*, Süleymaniye Kütüphanesi, Düğümlü Baba, no. 565.

İbn Battuta, *Seyahatname*, (Terc. Mehmet Şerif), İstanbul 1333-1335.

Mecdi, *Tercüme-i Şakaik-i Numanîye*, (Yay. A. Özcan), İstanbul 1989.

M. Fuad KÖPRÜLÜ, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, İstanbul 1981.

Ömer Lütfi BARKAN, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstîlâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler", *Vakıflar Dergisi*, S. 2 (1942), s. 279-386.

Saim Savaş, *XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik*, Ankara 2002.

Sakıp Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, Mısır 1283.

Suraiya FAROĞHI, *Anadolu'da Bektaşilik*, İstanbul 2003.

Tahsin YAZICI, "Şah İsmail", *İA*, XI., İstanbul 1970, s. 275-279.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ, *Vezir-i Âzam Piri Mehmet Paşa*, Konya 1994.

_____, *II. Bâyezid, Yavuz ve Kanuni Devirlerinde Cemâli Ailesi*, İstanbul 1995.

_____, "Osmanlı Devleti'nin, Şah İsmail'in Şii Propagandacılarına Halvetiye ile Karşı Koyma Politikası", *XIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara 4-8 Ekim 1999, Kongreye Sunulan Bildiriler*, III/1, Ankara 2002, s. 435-444.

_____, "Şah İsmail'in Anadolu'yu Şiileştirme Çalışmaları ve Osmanlı Devleti'nin Aldığı Önlemler", *Folklor/Edebiyat*, Alevilik Özel Sayısı, Sayı 29, (2002/1), s. 273-293.

_____, "Antep Mevlevihanesi ve Vakfiyeleri", *Osmanlı Döneminde Gaziantep Sempozyumu (22 Ekim 1999)*, Gaziantep 2000, s. 211-242.

_____, "Osmanlı Devleti'nin Safeviye Tarikatı Propagandalarına Karşı Mevleviliği Örgütlemesi", *XV. Türk Tarih Kongresi*, 11-15 Eylül 2006 Ankara, (Basılmamış Tebliğ).

_____, "Safevilik Diğer Değişle Alevilik Kültürünün Osmanlı Eğitime Etkisi ve Sonuçlarının Toplum Yapısına Yansımaları", *Bilgi Yolu*, (Temmuz 2007), s. 169-171.

Yusuf b. Yakub, *Menâkıb-ı Şerif ve Tarikat-Nâme-i Pîrân ve Meşâyih-i Tarikat-ı Aliyye-i Halvetiye*, İstanbul 1290.

GAZETE SAYFALARINDA TOZLANIP GİDEN YAZILAR

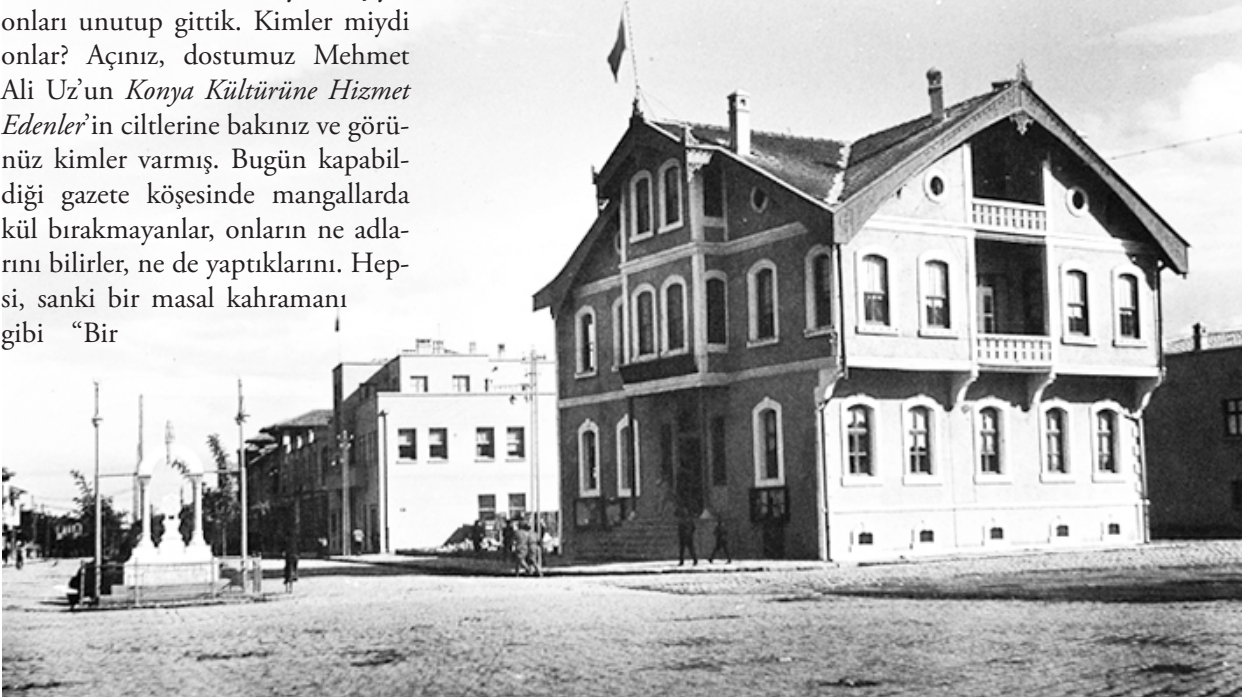

Prof. Dr.
Saim SAKAOĞLU

Konya'nın taşını toprağını yazılıyla dile getiren, fotoğraflarıyla süsleyen yazar arkadaşımız, *Çalı* dergimizin sahibi Zeki Oğuz, *Memleket* gazetesinde güzel bir köşe yazısı kaleme aldı: *Kitaplaşması gereken gazete yazıları* (10 Ocak 2008). Bu yazı beni çok gerilere, yüzyıl öncesine götürdü. O zamanki adıyla ve yazılardaki imzasıyla Köprülüzâde Mehmed Fuad, bir gazetede, Türk âşık edebiyatıyla ilgili çok güzel bir dizi yazı kaleme almıştı. *İkdam*'daki bu yazılara ulaşmak öylesine zordu ki... Bu yazılar hâlâ *İkdam*'da...

Konya halk kültürünün nice gönlüsü vardı. Yazdılar ve göçüp gittiler. Tabii bizler de, dünya telaşıyla onları unutup gittik. Kimler miydi onlar? Açınız, dostumuz Mehmet Ali Uz'un *Konya Kültürüne Hizmet Edenler*'in ciltlerine bakınız ve görünüz kimler varmış. Bugün kapabildiği gazete köşesinde mangallarda kül bırakmayanlar, onların ne adlarını bilirler, ne de yaptıklarını. Hepsi, sanki bir masal kahramanı gibi "Bir

varmış bir yokmuş"çasına unutulup gittiler. Galatalı'nın Mahmut Sural'ın Konya gazetelerindeki tefrika boyutlu kültür tarihi konulu yazıları ne oldu? Amatör araştırmacılığın ustası Selçuk Es de, İbrahim Aczi Kendi de hatırlamamızı bekliyor. Ya hâlen hayatta olan Celâleddin Kışmir'i hatırlayan kaç kişi kaldı ki? Neyse, o şanslı adlardan sayılabilir. Çünkü, dostumuz Prof. Dr. Mustafa Özcan, geçtiğimiz yıllarda onun gazete yazılarını kitaplaştırdı da biraz sevinebildik. Başka bir sevinç konusu da, Merhum A. Sefa Odabaşı da, gazete ve dergi yazılarının kitaplaşmasını görebilen araştırmacılarımızdan biri...

Selçuk Es

Ali Osman Koçkuzu

Celalettin Kışmır

Konya'mızdaki günlük gazete sayısı sekiz. Bu gazetelerde yazan köşe yazarlarımızın sayısı, belki de 100'den fazla... İçlerinde belli konuları yazanlar var, Konya üzerine yazanlar var. Ben bu yazarlarımızdan ikisi üzerinde duracağım.

Nail Bülbül, *Merhaba*'nın köşe yazarlarından... 50-55 yıllık gazeteciliği var desem biraz abartmış mı olurum acaba? Aslında o, spor yazarıdır; hatta tam bir spor adamıdır. Belki Konya spor tarihini, hem de belgeleriyle yazabilecek ilk kişidir. Fiili spor yazarlığını bırakıp köşe yazarlığını başlayınca biz onun başka bir yönünün daha olduğunu gördük. O, çünkü Konya'yı çok iyi biliyordu. Yaşayan ve yaşadığımız geleneklerimizi, tarihimizi, sokaklarımızı bilen birisidir o. *Akademik Sayfalar*'da yer alan bir yazımızda (Tatil Yazıları: 5 Dünümüzü Unutuyor muyuz? 7 (36) 28 Kasım 2007, 553-556), 50 yıl öncesinin *Yeni Konya*'sında yer alan bazı reklamlardan yola çıkarak değerlendirmelerde bulunuyordum. Bu arada, 1950'li yılların başında Konya'mızda bir Şehir Lokali'nin olduğunu da reklamlardan öğreniyorduk. Ama yeri neresi idi, ben hatırlayamamıştım. Birkaç gün sonra Hacı Nail kardeşimiz telefon edip yerini bildirdi. Bildirdi bildirmesine ama ben orayı o zamanın işyerlerine göre tanımlarsam bu sefer de okuyucularımızın çoğu bilemeyecekti!

Şar Ailesi'nin konağı olup bir ara Belediye binası olarak kullanılan Alaeddin Tepesi'nin eteğindeki bina ve yanındaki parkın karşısında, Alaeddin Tepesi tarafından Yeni Sinema'yla, öbür yanında da Turing Palas'a komşu olan, altı kızlı kahve ve üstü de Gençler Birliği Lokali olan binanın yerinde imiş o lokal. Teşekkürler Bülbül kardeşim. O,

vaktiyle *Merhaba*'da eski Konya'yı anlatan uzun yazı dizileri de yayımlamıştı.

Bülbül'den okuduğumuz son yazı, *Hergele Meydanı, Kanlıgöl ve Develik* adını taşıyor (*Merhaba*, 11 Ocak 2008). Zevkle okudum. Çünkü anlatılan yerlerin hepsiyle ilgili, benim de yaşamışlığım var. Hatta, Hergele Meydanı'nın Ankara'yla ilgili olanına dair, kısımetse, bu baharda bir yazı da ben yazacağım.

Üniversite hocalığından, benim gibi emekliye ayrılan hemşehrim Prof. Dr. Ali Osman Koçkuzu da, *Memleket*'te güzel yazılar kaleme alıyor. Son yazısı, ben yaştakilerin hepsini çocukluk dönemlerine götürmüştür. Yazı, *Şirahane, Şıra Damı, Çarış ve diğerleri* (*Memleket*, 7 Ocak 2007) adını taşıyordu. Yazıda ağırlıklı olarak eski evlerimizin pekmez kaynatma zamanında kullanılan terimlerinden söz ediliyordu. Doğrusu, eski bilgilerimi tazelemenin ötesinde, hocamızın Arapça bilgisinin güzel ürünleri olan, *câ-reşş / câ-râşş* ile *musa, baş bıçağı* gibi kelimeleri öğrenmekle mutlu olduk.

Hemen şunu söyleyeyim, biz Çaybaşı'nda çarış / şıra damı / şirahane vb. yerler özel değildi, günlük havuzumuz birkaç günlüğüne bu iş için kullanılırdı. Bu havuzlar hâlâ, asıl amacı doğrultusunda kullanılmaktadır.

Sözü buraya getirmişken Hocamıza küçük bir tarizde bulunmak isterim. 'İsterseniz Hocamızdan küçük bir alıntı (nam-ı diğer iktibas) yapalım:

İşte dilin zenginleşmesi böyle olur. Bu yazıları yazmadan önce Türk Dil Kurumu yetkilisi bir zat "Yapay" sözünü kullanarak bir takım, "sun'i" ve temelsiz sözler söylüyordu. İşte ilmin kabul etmediği budur.

Yapmaktan, yapay, Sapmaktan sapay, kazmaktan kazay, yakmaktan yakay, saçmaktan saçay... öyle mi? Hangi dil kuralına ve hangi filolojik kanun ve kurala göre?!. Hangi Türk lehçe veya ağzında bu yapay sözcüğünü buluruz?!. Rahmetli Nihat Sami Banarlı, benzetme ve tahmin yoluyla kelime kökenini araştırma, fikir beyan etme “Lengüstiğin hiç kabul edemeyeceği iki unsur” mealini konuşurdu.

Yazıda geçen, “Türk Dil Kurumu yetkilisi bir zat” acaba “Kim ola ki?” diye düşünürken aklıma kendim geliverdi! Öyle ya, “1983-2001 yılları arasında üç dönem TDK bilim kurulu üyeliği, yürütme kurulu üyeliği, çalışma grubu başkanlığı gibi görevlerde bulunan başka kimse var mıydı?” diye düşünüp durdum. Ama doğrusu kendime de toz kondurmadım, “Her hâlde Koçkuzu Hoca öbür ‘yetkili’lerden birini tanımış veya dinlemiş” olabilir diye düşündüm.

Hocamızın Arabî ve özellikle Farişî bilgisine hiçbir diyeceğimiz yok da Türk lehçeleriyle ilgili bilgilerine küçük bir diyeceğimiz olabilir.

Yap-’tan *yapay* olunca, *sap-*’tan *sapay* olma zorunluluğu yok ki? Her ek her köke gelmez ki? Meselâ, *öl-*’ten *ölü* var da *gül-*’ten *gülü* yok ama *yap-*’tan *yapı* var!. *Geç-*’ten *geçit*, *bin-*’ten *binit*, *iç-*’ten *içit* (Kitâb-ı Dede Korkud) var da *yüz-*’ten *yüzüt*, *süz-*’ten *süzüt* yok.

Derleme derslerimizde “sun’î ortam”, “tabii ortam” terimleri geçer. İki sınıftaki 140 civarındaki öğrenciden *sun’î* yerine *yapay*, *tabii* yerine *doğal* diyenler bu iki yeni kelimeyi yanlışsız yazarken *sun’î* diyenler yedi, *tabii* diyenler 11 çeşit farklı imlâ (yazım) kullanmışlardır. İlk kelimeyi *sünni*’leştirilenlere ne demeli?

Acaba *üçgen*’in türetilmesi kurala uygun mu? Yoksa “müselle’e devam” mı diyeceğiz. Onun için, dilimizin vazgeçilmezlerinden olan galatlara uymak zorundayız. “Kaç evladınız var?” mı daha nazik, “Kaç velediniz var?” mı daha incitici? Yerleşmiş, tutunmuş yanlışları atmak o kadar zor ki otuz yıldan beri, “Kamu ve özel kuruluşlar” galatını düzeltmedik, gitti.

Neyse, dili bırakalım da gazete yazılarına gelelim. Dünkü Konya’yı bilen herkes bildiklerini yazmaya mecburdur. Nasıl? Gazetelerimizin sayfaları ne güne duruyor? Belki zamanla birileri onları bir kitapta toplayiverir. Başa dönelim, bir hayırsever gazete patronu Zeki Oğuz’a böyle bir iyilikte bulunuvermişti.

Ben mi? Eski Meram Belediye Başkanı Mustafa Özkafa’nın himmetiyle yayımladığım *Çaybaşı Yazıları*’ndan sonra *Meram Yazıları*’nı da hazırlamıştım. O, şimdi (asker filan değil) bir rafta boynunu bükmüş, bekleyip duruyor! “Bekleyen kitap muradına erermiş” deyip turşusunu kurmaya devam ediyorum...

A. Sefa Odabaşı

Nail Bülbül

Halit GÜLER
Emekli Diyanet İşleri
Başkan Yard.

DAĞLAR OLMASAYDI

Yeşilin bütün tonlarına ve güzelliğine sahip ağaç dallarının yüzeyi tamamen gölgelediği gür bir ormanda, tepelere doğru kıvrım kıvrım uzanan bir yolda, etrafınızı seyrederek, kuş seslerini dinleyerek, tertemiz havayı teneffüs ederek, önünüzü ve arkanızı kollayarak bilmiyorum hiç yürüdünüz mü?

Eğer böyle bir yolda hiç yürümüşseniz, benim anlatacaklarımı hayal etmekte ve kavramakta zorlanırsınız. Eğer yürümüşseniz ve etrafın câzibesine kapılarak yolu biraz da uzatmışsanız, o zaman da yazdıklarımı, anlatış tarzımı, üslubumu ve ifade gücümü yetersiz bulursunuz. Yürüdüğüm yolun, bana eşlik eden kuşların ve seyrettiğim büyüleyici manzaranın hakkını veremeyebilirim.

O zaman gelin böyle bir yolda, ormanın derinliklerine doğru hep beraber serin serin ve canlı canlı biraz yürüyelim. Bakalım tabiat hazinesinde ve güzellikler müzesinde neler bulacağız ve neler göreceğiz?

Allah, milyarlarca insan yaratmış. Hiç biri diğerine benzer mi? Şeklen, ruhen ve ahlâken benzemez. Her biri ayrı ayrı şekilde, huyda, zekâda, güzellikte ve kabiliyette yaratılmış. Tabiatda böyle. Dünyayı dikkatle ve ibretle dolaşanlar, özellikle büyük gezginler bu durumu çok iyi bilirler. Yer yüzü, hiçbir parçası diğerine benzemeyen harika güzelliklere sahip. Bunu anlamak için dünyayı bıkmadan usanmadan dolaşmaya ihtiyaç yok. Yeryüzünde yapılacak kısa bir yolculukta bile akıllara durgunluk

verecek, görenleri hayrette bırakacak çok farklı güzelliklere rastlamak mümkün. Yani Allah-ü Teâlâ, tek insan yaratıp diğer insanları ondan kopyalamış değil. Bütün insanlar Hz. Adem ile Hz. Havva'dan çoğalmış ama ne erkekler Hz. Adem'e, ne de kadınlar Hz. Havva'ya benzerler. Hârikulâde güzelliklere sahip tabiat da öyle. Cenâb-ı Hakk, bu âlemi yaratırken kudretine ve güzelliğine yatkın seçkin bir köşe veya bir tablo halk ederek dünyanın diğer parçalarını fotokopi usulü ile ondan çoğaltmış değildir.

Tekrar tepelere tırmanan yolumuza dönelim. Ormanla ilgili roman, hikâye, masal ve şiir kitaplarını, dağlarda çevrilen filmleri, yamaçlardan inip gelmekte olan koyun sürülerini, vadilerde sahipli sahipsiz koşturun atları çok severim. Bu tip manzaraları görünce sanki onlarla bütünleşmişim gibi kendimde bir hafiflik hissedirim. Onlardan oluşan güven duygusu ve çevre huzuru dalga dalga artarak gönlüme siner. Gerçek veya hayal tabiatın bir köşe aktaran resim ve fotoğraflardan da çok hoşlanırım. Gücüm olsa gözüm gibi koruyacağım ormana zarar verenlerden, bir yaprağının yere düşmesine sebep olanlardan, tabiatın yeşil yüzünü karanlıklardan ve hayvanları zamansız ve izinsiz avlayanlardan nefret ederim.

Önce çeşitli sebeplerle ve yaşayış biçimleriyle kendi dengeleri bozulanlar, yolunu ve yönünü şaşırınlar, fikren ve ahlâken zaafa uğrayanlar, sonra

tabiatın dengesini sarsıyor, ahengini bozuyor ve neşesini kaçırıyorlar.

Dağlar denince ormanlar, ormanlar denince dağlar akla gelir. Dağsız orman ve ormansız dağ; eğersiz, kuyruksuz, yelesiz ve süvarisiz ata benzer. Ormanlar dağları korur, dağlar da ormanları yüceltir. Bu iki tabiat varlığını, yeryüzünün terazisini birbirlerinden ayırmak ve ayrı düşünmek mümkün değildir. Bir çok ülkeyi biz, dağlarıyla ve ormanlarıyla tanırız ve anarız. Bir ülkenin şöhrete ulaşmış dağ ve ormanı yoksa o ülke öncelikle hatırlanacak ülkeler listesinde yer alamaz. İsviçre Alpleriyle, Orta Asya Tanrı ve Altay Dağlarıyla, Hindistan Himalaya Dağlarıyla, Anadolu Nemrut ve Ağrı Dağlarıyla, Afganistan Hindikuş Dağlarıyla, Arjantin And Dağlarıyla, Romanya Karpat Dağlarıyla ve Japonya Fuji Yanardağı ile meşhurdur. Nijerya Mangrov Ormanı, Kanada sembol haline gelen akçağacıyla ve Brezilya tropikal yağmur ormanlarıyla tanınır ve bilinir.

Peygamber Efendimize ilk vahiy Mekke yakınlarındaki Hıra Dağında gelmedi mi? İlâhî nur, bütün âlemi o tepeden aydınlatmadı mı? Tarihî tufanda suların kabarıp bütün tepeleri kapladığı bir zamanda Nuh'un gemisi Cûdi Dağının tepesine demirleyip gemiye sığınanlar kurtulmadı mı? Hz. Musa, on ilâhî emri Tur Dağının eteklerinde altından yaptıkları buzağıya tapar vaziyette gördüğü kavmine tebliğ etmedi mi? Hz. Adem ile Hz. Havva, tövbe ve dualarının Allah ta-

rafından kabul edilmesi üzerine Ararat Dağında bir araya gelmediler mi? Aşağı yukarı bütün peygamberler, peygamberlik görevlerinden önce dağların eteklerinde koyun otlatmadılar mı?

Ormanları da yetiştiren ve koruyan, köklerini toprakla birleştiren, dallarını kayalarla yarıştıran ve oksijen deposu olarak hizmetimize sunan dağlar değil mi? Dağların ormanla insan nesline olan şefkat ve merhameti, sadâkat ve bağlılığı olmasaydı bir nevi saklanma ve korunma yeri olarak kaleler, bin bir zahmetle dağların tepelerine inşa edilir miydi?

Dinler tarihinde ve coğrafi yapıda dağlara çekilen dikkatin boşuna olmadığını düşünüyorum.

Orman denilince dağlar, tepeler, vadiler, sular ve kartallar akla gelir. Dağlar, ilâhî iltifatlara ve Rabbânî yaklaşımlara ev sahipliği yapan, kötülüklerin bastırılmasında karargâh olarak kullanılan sert ve dost yerler. Dağlar olmasaydı düzlükler sıkıcı, yollar monoton, hayvanlar güçsüz, çöller yakıcı, sular dondurucu ve ağaçlar bekçisiz olurdu. Yer yüzünü câzip ve anlamlı, güvenli ve heybetli kılan dağlardır. Kitaplar dağlarla ef-saneleşir, hatipler kalabalıkları dağlarla etkiler ve sürükler. Rahmetli şair ve yazar Osman Yüksel Serdengeçti: "Hıra Dağı kadar Müslümanım ve Tanrı Dağı kadar Türk'üm." derdi. Dağların hatıralarda yer eden yüceliği olmasaydı rahmetli Barış Manço'nun; " Dağlar...Dağlar..."

şarkısı o kadar büyüleyici ve insan ruhunu rahatlatıcı olur muydu?

İşte birçok soru cümlesiyle devam edip giden bir yazı. İsterseniz soru sormayı bırakıp da tepelere tırmanmaya ve henüz başlangıç noktasında bulunduğumuz patika yolda, ayaklarımızın bizi taşıma cesaretini gösterdiği sürece, ilerlemeye devam edelim. Etraf çok güzel, yemyeşil sırtlar renkli kucaklarını açmış bizi bekliyorlar.. Bekliyorlar ama en iyisi biz alıştığımız yolumuzdan ayrılmayalım.

Ormanın insana ferahlık veren tatlı hışırtısına kuş seslerinin karışmasıyla kulağa hoş gelecek mükemmelliğe ulaşan musikinin bestekârı, bu güzel tablonun da ressamı olsa gerek. Her şey o kadar uyumlu, ahenkli ve güzel ki bir çizginin diğer çizgiyi, bir motifin diğer motifi, bir boşluğun diğer boşluğu, bir pınarın diğer pınarı çirkin gösterme ve sevimsiz hale getirme gibi bir niyet ve çabası yok. Birbirlerini çirkin ve sevimsiz gösterme kabiliyet ve becerileri sanki ellerinden alınmış ve varlıklarından çıkarılmış. Tepeler, ağaçlar, yer yer ormanın biraz da olsa nefes almasını sağlayan yeşil düzlükler, şırıl şırıl akıp giden sular, bütün ağaçlara konmak için o daldan o dala sıçrayan ve kanat çırpan kuşlar sanki bu manzarayı daha da çekici hale getirmek için şururlu, ısrarlı ve inatlı bir şekilde birbirleriyle yarış halindedir.

Yolumuzun geçtiği yere çok yakın bir pınarın başında durup soğuk sularını avuç avuç yüzümüze çarptığımız zaman kapanıp da yeniden açılan gözlerimiz, bu güzel manzaradan bir iki saniye sürecek kapanmayla mahrum kalmaya rıza göstermiyor. Her nedense insan bu romantik yolda geçen zamanın farkına varamıyor. Çünkü sıkıcı ve bıktırıcı hiçbir özelliği yok. Daha doğrusu bakışların algıladığı güzelliğin, nefsimize tesiriyle zaman mefhumu zihnimizden çıkıp gidiyor. Attığımız her adımla ve aldı-

ğımız her nefesle vücudumuzun rahatladığını, ömrümüzün uzadığını ve zihnimizin dinlendiğini hissediyoruz. Beton yığını haline gelen, kömür kokusuyla ve eksoz dumaniyle meydanları kararan ve ufku kapanan şehirlerde her gün ömrümüzden bir parça gittiğinin, yaşayışımızın bereketinin azaldığının farkına varıyoruz da yorulmaktan ve sıkılmaktan başka bir şey gelmiyor elimizden.

Ormanda bir ağacın altına uzanıp rüzgârla hafif hafif sallanan yaprakları seyrederek gök yüzüne baktınız mı hiç? Böyle bir güzelliğe bakan belki gözlerimiz, ama o güzelliği gören ve hisseden, haz duyan ruhumuz. Bir şeyin gözlerimiz aracılığıyla ruhumuzla bakılabilecek kadar güzel olması, yapımızda ne gibi müspet gelişmelere yol açar, doğrusu düşünmeye ve incelemeye değer.

Ormanları bir ana şefkatiyle bağrına basan dağlar, yapıya öyle bir şekil veriyor ki, öyle bir zenginlik kazandırıyor ki attığımız her adım sanki bizi bir başka tabiat köşesine götürüyor. Monoton, sıkıcı, bunaltıcı ve bıktırıcı bir yürüyüş değil bu. Yolumuzun ulaştığı her noktada bir başka güzellikle karşılaşyoruz. Sahiplerinin zevkleri, bilgileri ve tecrübeleri karışmış ayrı ayrı bahçelerde dolaşır gibi. Halbuki bütün bu güzelliklerin ve yeşilliklerin, dağ ve tepelerin sahibi bir tane. O tek yaratıcının bizim emrimize verdiği bu eşsiz güzelliği ve zenginliği keşke koruyabilsek ve ormanlarımızı bütün ihtişamıyla yaşatabilsek.

Tabiatta insan elinin uzanamadığı her yer güzel ve her şey noksansız. Nereye, ormanın tabii varlıklarının ve can yoldaşları yaratıkların dışında bir insan iradesi uzanmış ise, oranın zevki kaçmış ve tabii güzelliği bozulmuştur. Ne olursunuz ormanlarımıza kıymayalım ve dağlarımızı dinamitleyerek tüketmeyelim. Çünkü onlar-sız yaşşamamız mümkün değildir.

İBN-İ HALDUN

Adem ZENGİN
Emekli öğretmen

İbn-i Haldun 27 Mayıs 1332- 19 Mart 1406 yılları arasında yaşamış bir İslâm bilginidir. Tam adı Abdurrahman b. Muhammed b. Ebu Bekr Muhammed b. Hasan'dır. İbn-i Haldun, 1332 yılında Tunus'ta Arap bir aileden doğdu. Aslı Yemenlidir. Tunus'ta Kur'an-ı Kerim ezberleyerek ve tecvit öğrenerek yetişti. Aynı zamanda babasından Arapça ilimleri, İslam hukuku ve Arapça dersleri aldı.

İbn-i Haldun hayatının ilk döneminde uzun bir süre hükümette memur olarak çalıştı. Az sayıda eseri vardır. Divan-ı Mübteda, El-İbar, El Haberfi, Eyyamül Arab, El Berber, El Acem eserlerinin en meşhurlarıdır. Türkçe'de bilinen en ünlü eseri ise Mukaddime'dir.

İbn-i Haldun'un günümüze ulaşan tek eseri yedi ciltlik Kitab-ül İber'dir. Bir tarih kitabı olan bu eser, üç bölümden meydana gelmiştir. Birinci bölüm Mukaddime'dir. İkinci bölümde Yahudi, Kıpti, Arap, Suriye, Pers, Roma, Yemen ve Türk tarihi; üçüncü bölümde ise Berberilerin ve Güney Afrika'daki Müslüman hanedanların tarihi anlatılmaktadır. Eser inceleme araştırma yönünden emsalsizdir.

İbn-i Haldun'un sosyoloji ilmi ile ilgili görüş ve düşünceleri meşhur Mukaddime bölümündedir. Çeşitli yönleriyle insan cemiyetinin tarif ve açıklaması ile başlayan Mukaddime altı bölümden ibarettir. Birinci bölümde medeniyet; ikinci bölümde göçebe ile şehirli kültürlerinin karşılaştırılmaları; üçüncü bölümde ha-

nedanlar, krallıklar, halifeler, idarenin temelleri; dördüncü bölümde köy ve kasabalardaki hayata dair müşahedeleri; beşinci bölümde gerim araçları, meseleler, sanat ve ticaret, iş hayatı, ziraat, dış ticaret, inşaat, altıncı ve son bölümde çeşitli bilimler, öğrenme ve öğretme, psikoloji ve bilimlerin sınıflandırılması anlatılmaktadır.

Mukaddime Osmanlı mütercimlerinin tercüme edilerek yayımlanmıştır. Genel dünya tarihine yer verirken, özellikle Türk tarihine geniş bir bölüm ayırmıştır. Bu bölümde: "Bu Türklerin dünyadaki milletlerin en büyüğü olduğunu ve beşer cinsleri arasında onlardan başka ayrıca büyük bir cinsin bulunmadığını bil" diye dikkat çekmiştir.

İslâm bilimlerinin bütün dallarından tabii ve sosyal bilimlere kadar çağına ulaşan her konuda önemli tahlillerde bulunmuştur. Bu nedenle tarih felsefesinin ve iktisat biliminin kurucusu olarak kabul edilmiştir.

İbn-i Haldun, devlet hayatıyla dinî hayatın sınırlarını ortaya koyarken, bir çeşit lâik devlet sistemini savunmuştur. İbn-i Haldun'a göre Devlet siyasi bir hanedan niteliğindedir. Bir devletin ortaya çıkması, gelişmesi ve en yüksek noktaya ulaştıktan sonra çözülmesiyle bir siyasi hanedanın ortaya çıkması, gelişmesi, yükselmesi ve çözülmesi arasında sıkı bir paralellik vardır. Her devlete ortalama 120-130 yıllık bir ömür tanır. (tabii ki Osmanlı gibi istisnalar hariç).

Her devlet genel olarak beş temel aşamadan geçer. Bunları şu şekilde sıralar:

Kuruluş devresi: Her türlü karşı koymanın bastırıldığı, daha önce onu elinde tutan hanedandan zorla alınması devresidir. Ele geçiren grupta canlılık ve etkinlik en üst düzeydedir. Henüz geleneksel alışkanlıklarını yitirmemiş, mütevazı ve kanaatkardır. Siyasi lider henüz kendisini vatandaşlarından ayrı tutmaz.

Otorite devresi: İktidarı elinde tutan lider kendi grubu üzerinde otoritesini tesis eder, mülkü ve nimetleri kendisi için istemeye başlar. Grupta rakip olacak ileri gelenler yönetimden uzaklaştırılır, kendine bağlı itaatkar kişiler yönetime getirilir.

Rahatlık devresi: İktidarın meyveleri toplanır, servet genişletilir, şan ve şöhrat ön plana geçer, siyasi lider hem kendi grubunu hem de diğer grupları tam egemenlik altına alır. Güçlü ordu, iyi çalışan bürokrasi ve düzenli maliye vardır.

Taklit devresi: Siyasi iktidar, atalarının bıraktıklarını yeterli görmeye başlar. Taklitçilik ve gelenekçilik, yenileşmenin önünü tıkar. Bu dönemde durgunluk başlamış bir rahavet devri ortaya çıkmıştır.

Savurganlık devresi: Siyasi iktidar kalan mirası israf etmeye ve savurganlık yapmaya başlar. Devlet yönetimine ehliyetsiz kişiler getirilir. Devletin çözülme ve yıkılma süreci başlar. Ordusunu, memurunu besleyemez hale gelir. Geçirdiği sarsıntılardan sonra yıkılır. Devletin çözülmesinde dış faktörlerden ziyade iç etkenler öncelik taşır. Bununla birlikte devletin tümüyle ortadan kalkışı bir dış saldırı ile gerçekleşir. Günümüzdeki örnekleri gibi... Devletin yıkılışındaki en temel sebepler; lider, ekonomi ve ahlaktır. Bunların üçü de birbirine bağlı ve paralel olarak birbirini iyi veya kötü yönde etkileyen sebeplerdir.

Çözülme sürecinde devlet bütün vatandaşlarına karşı âdil değildir. Halk bireyselleşmiş, gayri meşru ilişkiler yaygınlaşmış, din ve ahlâk duyguları zayıflamıştır. İbn-i Haldun'un altı yüz yıl önceki bu tespitleri günümüzde de aynen geçerliliğini koruduğu gibi, tarihin tekerrür ettiğinin ispatı gibidir.

KAYNAKLAR

- Ülker Nihal Manas - H. Emre Bağce, İbn-i Haldun'un İdeoloji Kuramı.
- Bekir Gü, Mukaddime.

EB'DEN KARA ÇADIR'A (Türklerde Çadır Kültürü ve Sanatı) -II-

Ali İŞİK
Eğitimci - Yazar

İslâmî Türk Medeniyetinde Çadır Sanatının İzleri

Tarihin derinlikleri içerisinde ne bu renk renk ipek, hatta altın çadırlar; ne yer yer kerpiçten ve ahşaptan yapılmış eski Türk evleri; ne de böyle binalarla kurulmuş küçük şehirler kalmıştır. Ancak bu sanatın İslâmî Türk medeniyetini vücuda getiren sanatkar ruhlardaki aksinin izleri hiç silinmemiştir. Horasan, Azerbaycan, Anadolu ve Balkanlar coğrafyasında yükselen Türk mimarî eserlerinin çoğu, çadır hatıraları ve çadır çizgileriyle müzeyyendir.

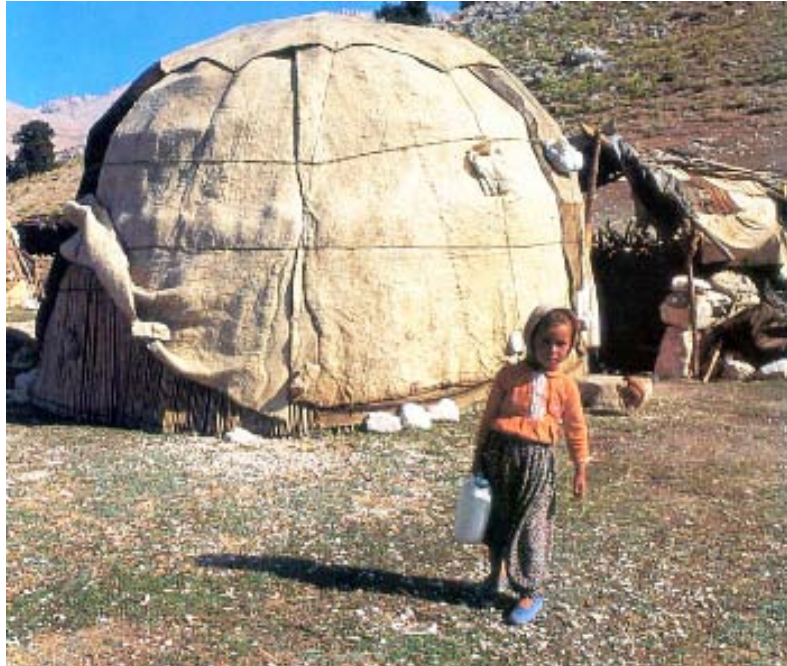
Türkler, Akdeniz kıyılarına geldikleri, Akdeniz çevresi coğrafyasında kendilerinden evvel medeniyet kurmuş milletlerin mimarî abidelerini gördükleri zaman, tarihin bu ilk ve bir bakıma en güzel mimarî eserleri ve kalıntıları önünde saygı ve anlayış duyular. Bu yüzden eski Yunan ve Roma coğrafyasında Türkler'in eline geçen hiçbir mimarî abide onlar tarafından yıkılıp tahrip edilmemiştir.

Ancak bu toprakların yeni sahipleri gördükleri mimarî eserler ve kalıntıları karşısında herhangi bir taklit duygusuna da kapılmamışlardır. Bunu, sanat tarihinin önemli bir hadisesi olarak görmek gerekir. Evvelce taşı işleyip böyle eserler yapma maharet ve geleneğine sahip olmayan bir milletin, yeni vatanda şehirler kurup yerleşme anlayışı sırasında yapabileceği tek iş, gördüğü eserlerin benzerlerini meydana getirmektir.

Hâlbuki Türk mimarî sanatı böyle başlamamıştır. Gördüğü eserlerin mimarî inceliklerine dikkat etmek, onlardan gereken dersi almakla beraber; yeni vatanındaki bol ve sağlam mimarî malzemesine kendi çadır hayalini ve çadır çizgilerini işleyerek Horasan, Anadolu ve Balkanlar Türkiye'sinde bu yüzden, birçok bakımlardan özgün ve millî, büyük bir sanatın temelini kurmuştur.

Bir kere İslâmî Türk mimarîsinde, bu mimarînin karakteristiğini meydana getiren önemli çizgilerden **yassı ve sivri kemer**'ler, bir çadır hatırasıdır. Mimarî sanatında **Türk kemeri** adıyla tanınmış bu kemerlere Ortaasya sanatı kalıntılarında dikkate değer şekilde rastlanmaktadır.

Bu yassı ve sivri, çadır çizgisi ke-

merleri İslâmiyet'ten sonraki Türk mimarîsindeki daha ilk eserlerden başlayarak ısrarla işlenmiş, cami ve medrese revaklarında, camilerin kapı, pencere ve iç kemerlerinde, diğer irili ufaklı binaların mimarîsinde hep bu sivri ve yassı kemerler kullanılmıştır.

Horasan, Anadolu ve Balkanlar mimarîsinde çadır biçiminin taşa ve tuğlaya işlenmesiyle meydana getirilmiş türbe ve künbedlerde bu çadır mimarîsi, çok uzaklardan görülen ve göze çarpan bir kesinlik içindedir. Horasan'da Râdgân'da M. S. 13. yüzyılda yapılmış meşhur Râdgân Türbesi böyledir. Bu yüksek ve geniş türbe uzaktan bakanlara tamamıyla bir çadır görüyorum, hissini verir. Tepesi konik bir çadır tepesi gibidir. Bu çadır kubbesinin kenarlarından aşağıya doğru, taşa ve tuğlaya işlenmiş, kumaştan bir sayvan gibi görünen kabartmalar vardır. Bunun da altında türbenin temellerine kadar uzanan ve oluklu, kumaş gibi sarkan çadır duvarları görülmektedir. Râdgân Türbesi o kadar karakteristik bir çadır mimarîsiyle yükseltilmiştir ki hadise, bu eseri yapan sanat ruhunun, bütün yabancı örneklerle rağmen nasıl vazgeçilmez bir çadır zevki ve çadır sanatı ananesiyle kaynaşmış olduğunu gösterir.

Anlaşılıyor ki Türkler, yeni vatanlarında gördükleri mimarî çizgiler içinde, şu veya bu sebeple, az çok çadırı andıranları beğenmişler ve yeni mimarîye kendi özgün çadır

çizgilerini, çadır hayat ve hatıralarını işlemişlerdir.

Anadolu'da hemen hemen bütün Selçuk devri hatta Beylikler devri türbe, künbed mimarîlerinde çadır çatılarını, çadır sayvan ve duvarlarını görmek mümkündür. Çoğu zaman düz çatılarla örtülen bu devir camilerinin yanındaki türbeler, hep çadır tepeleriyle örtülüdür. İlimizde Mevlânâ Celâleddin Rûmî için yapılan tarihî türbenin **Kubbe-i Hadra** (Yeşil Türbe)'sı da yine bir Türk çadırıdır. Bu kubbe yeni yapıldığı zaman, bütün türbe manzumesi üstünde, yeşil ipekten bir çadır görünüşündeydi. Kubbeye bu yeşil ipek çadır güzelliğini Türk yeşili çinilerle örtülmüş olması veriyor.

İlimizde bulunan Selçuklu abidelerinde çadır çizgileri o kadar ustalıklı bir estetik içindeydi ki, bu Selçuklu devri eserlerinin büyük bir kısmında meselâ kapıları çerçeveleyen kabartmalar, birbirine çok güzel şekillerle düğümlemiş çadır iplerinin taşa işlenmesi şeklinde yapılmıştır. Daha kalın organları andıran üslûplu kabartmaların ip örgülerini bu kez bir yazı sanatı şaheseri halinde işlenmiş dinî yazılar meydana getiriyordu. Bu çadır süslemeleri, ilimizdeki İnce Minare'li Darü'l-hadis Medresesi kapısında ve diğer Selçuklu abidelerinde bugün hâlâ Ortaasya çadır sanatından hatıralar olarak yaşamaktadır.

Bu çadır medeniyeti sadece bununla kalmamış elbet. Kanûnî döneminde dâhi mimar, Sinân'la şahı-kalaşan İslâm mâbed mimarîsi, çadır medeniyetinin izlerini taşır. Mimar Sinan'la mimarideki doruk noktasına ulaşan camilerimizin dış hatlarına çekilecek bir cetvel, onların dev bir çadır olduğu izlemini zihinlerde canlandırır. Sadece bu kadar mı? Elbette hayır! Osmanlıya kadar bu topraklarda inşa edilmiş, tromplar (yarım kubbe) marifetiyle duvarlardan güç alan Bizans-Roma

kubbeleri tercih edilmeyip, çadır sanatının hatıralarıyla, özgün, duvarlara bağımlılıktan kurtulmuş, üçgen alınlıklarla fil ayağı denilen dört kalın sütunun üzerine oturtulan kubbeler yükseltilmiştir. Tıpkı altın kaplamalı dört büyük ahşap sütunla ayakta tutulan, heybetli kağan çadırlarını yâd eder gibi... Çadırı ayakta tutan direkler, yüzyıllar sonra kubbeleri taşır hale gelmiştir. Nasıl direği devrilmedikçe çadır yıkılmayacaksa; ayakları çökmedikçe kubbeler de baki kalacaklardır. Dört duvarı yıkılabilir...

İslâmî Türk mimarîsinde iki anlayış daha, çadır sanatından miras gibidir. Bunlardan biri yeni mimarînin en büyük eserlerinde bile ufku kapatmayan bir sanat bulunmasıdır. Asırlarca, ufuklardan ufuklara at koşturmuş bir millet olarak, Türk'ün zevki, yolunun üstüne aykırı inen dağlar gibi ufuk kapatan duvar binalardan hoşlanmamıştır. Yeni Türk mimarîsinin büyük zaferi, Süleymaniye gibi en ihtişamlı eserlerinin bile ufuk kapatmayan abideler olmasıdır. Birer dağ silsilesi gibi, birbirinin üzerinde yükselen kubbelerdeki yuvarlak ve merkezî yükselişle minare arasındaki gök boşlukları, onların iki yanından gökyüzü ufukunun görünmesini sağlamıştır.

Böylelikle bu abideler ne kadar yükselseler, ufukları kapatmıyor hissinin verirler. Ufuktaki sonsuzluğun

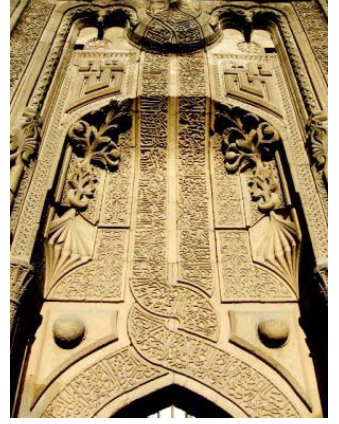
tadını almış bir milletin mimarîsinde bu çizgiler tabiidir ve konik, hatta yuvarlak kubbeli çadırların ufuk kapatmayan zevkenden yeni mimarîye devredilmiş bir miras gibi dururlar.

Aynı mimarînin diğer özelliği, tepe, düzlük, yamaç, deniz kıyısı, her nerede yapılmış olursa olsun mimarî eserlerinin toprağa ve manzaraya uygun yükselmesidir. Bir örnek olarak İstanbul'da Fâtih'in yaptırdığı Rumeli Hisarı böyledir. Bu hisar bugün Rumeli Hisarı denilen boğaz yamacıyla öylesine uyum halindedir ki bu, sağlam olduğu ölçüde estetik duvarlar, kul yapısı değil de İlâhî bir yapıymış ve toprak yaratılırken orası öyle kurulmuş gibi, bulunduğu çevrenin ve manzaranın çizgisine uygundur.

*

Yeni coğrafyayı yurt tutup buraya kök salan Türklerin bir kısmı göçerlikten vaz geçip kayıtlı olduğu nesnelere arasına toprağı da katmışlar; bir kısmı ise Yörük adını alıp belli bir toprağa tam olarak kök salamamış, çadırı denginde, yaylak ile kışlak arasındaki göç macerasını günümüze kadar taşımıştır. Her ne kadar gün be gün sayıları azalsa da yörükler, kara kıl çadırlarıyla, güzelim yaylalarda çadır kültürünü bugün de sürdürmektedirler.

• *Devam edecek*

KONYA'DA BEDİİ SELÇUK ESERLERİ

Anadolu, Hititler, diğer akvam-ı kadime (*eski kavimler*), Yunaniler ve Türklerden kalan pek çok eser-
i tarihiye (*tarihi eserler*) ile dolu olduğu hâlde maatteessüf (*maalesef*) hiçbiri hüsn-i muhafaza edilmemiş (*iyi korunmamış*), hepsinin de gitkçe hâl-i harabiyesi (*durumlarındaki harabiyet*) çoğalmıştır. Ecdadın ahfada (*oğullarına, torunlarına*) bırakmış oldukları yâdigarları harap etmek tarihin hiçbir zaman affedemeyeceği en büyük şeydir (*ayıptır, kusurdur*). Elimizde yegâne medar-ı ifti-harımız (*övünme sebebimiz*) olan eski medeniyet bakayasını (*kalıntılarını*) da ifna etmeye (*yok etmeye*) çalışır isek yarın âlem-i medeniyet huzuruna kemal-i mahcubiyetle (*tam bir utançla*) çıkacağımıza şüphe etmeyelim.

Lakin Avrupalılar yapılması elzem (*çok gerekli*) olan vazifemizi bizden iyi bir surette ifaya (*yerine getirmeye*) çalışarak Anadolu'nun sanat eserleri hakkında -vaziyetleri müsait olmadığı hâlde- tetkikata (*araştırmalarına, incelemelerine*) devam ediyorlar. Almanların Harb-i Umumi sıralarında Anadolu'da yapmış oldukları tetkikler daha hâlâ kitap hâlinde neşredilmekle bitmiyor. Bizim ise bunları gören yüzümüz bile kızarmıyor; çünkü hiçbirisinden haberimiz yok...

•••

Türkler Anadolu'da yerleştikleri zamandan beri yeni sahip oldukları araziye mamur (*bayındır*) ve mütemeddin (*medenî*) bir hâle getirmek için pek çok çalışmışlardır. Hükümdar, vüzera (*vezirler*), valiler, büyük memurlar memlekette çeşmeler, medreseler, camiler, imareter, makberler, hanlar inşa ettirirler; bunlarda servetlerine göre en ince Türk sanatını göstermeye muvaffak olurlardı. Şark'tan ve İran'dan gelen mimari tarzını Selçuk Türkleri kendilerine mal etmişler, ona başka bir ruh, başka bir şekil vermişlerdi. Sivri kemer usulünü vazedin Selçukların mimari tarzı sırlı tuğla ile inşa edilirdi. Selçukların en ziyade ehemmiyet verdikleri medreseler, daha sonra makber ve camilerdir.

Selçuk medeniyetinin kutbu Konya'dır. Konya, muazzam saraylarıyla muhteşem camileri ve medreseleriyle Selçuk sanatı tarihinde çok mühim bir mevki ihraz etmiştir (*elde etmişlerdir*).

Hükümdar ve vezirler payitahtta Selçuk sanatının en güzide (*seçkin*) eserlerini inşa ettirmişlerdi. Selçuk Hükümdarı Birinci Keykubat zamanında devrin en büyük ümerasından (*emirlerinden*) Celalettin Karatay bin Abdullah senelerce hizmet-i vezarete (*vezirlik hizmetinde*) bulunmuş, memleketi mamur etmek hususunda da pek çok hizmetleri sebkat etmişti (*geçmişti*). Anadolu'nun ekser yerlerinde eser-ı hayriyesi meşhûr olan (*görülen*)

Karatay, Sivas vilayetine tabi Zamantı nahiyesi civarında inşa ettirmiş olduğu han ve Konya'daki meşhûr cami ve medresesi ile namını ilelebet ibka etmeye (*baki kalmaya*) muvaffak olmuştur.

Zamantı'da Karatay köyü dâhilinde kesme kayalardan inşa olunan kervansarayın medhali (*girişi*), ikinci kapısı son derece masnu olduğu gibi hanın köşelerindeki kulelerde dahi bir eser-i sanat (*sanat eseri*) müşahade olunur. Dâhilinde küçük bir de mescit vardır. Mescidin yakınında bir eyvan içinde bir de türbe olup eyvanın kemerleri son derece müzeyyen (*süslü*) ve kemerin etrafında da kuş, aslan gibi bir takım hayvanat resmedilmiştir. Hanın ortası boş ve vâsi (*geniş*) bir meydanlıktan ibarettir; bunun sağında sıra ile odalar solunda da iki sıra direkler ve üstü kemerli bir mahal vardır. Bu meydanın karşısında masnu bir kapıdan geçilince büyük ve loş kubbeli bir yere girilir. Burası birkaç delik ile aydınlanmış olup kervansaraya gelen misafirlerin hayvanlarına mahsus ahırdır.

Bu muhteşem kervansaray bugün harap bir hâlde olup halkın enafis (*en nefis olan*) asarımıza karşı göstermiş olduğu lakaydı (*ilgisizliği*) ve cehaleti dolayısıyla gitkçe harap olmaktadır.

Karatay, Konya'da da cami ve medrese inşa ettirmişti. Konya'da Selçuk hükümdarlarının hilat (*kaftan*) alayı yaptırdığı mahalle Sahip Ata, kurban kesilen mahalle de Karatay şirin ve fevkalade müzeyyen bir medrese ve cami yaptırmışlardı. Karatay Medresesi'nin kapısı son derece masnu bir surette olup kapısına bir takım ayet ve hadisler yazılmış, bâlâda (*yukarıda*) da şu kitabe vazolunmuştu (*konulmuştur*):

Medresenin içerisi çinilerle ve bir takım hutut (*çizgiler, yazılar*) ile tezyin olunmuş (*süslenmiş*) olup son derece kıymettardı. Medresedeki mescitte dahi çini tezyinatı pek fazla masnudur. Bunun ittisalinde (*bitişğinde*) Selçuk saltanatının en büyük ümerasından Karatay'ın türbesi bulunmaktadır.

Selçuk sanatı hakkında mücmel (*özet olarak*) bir fikir verebilmek üzere pek kısa bir surette bahsettiğimiz bu eser-i sinaiye (*sanatlı eserler*) maatteessüf bugün pek bakımsız bir hâlde olduğu gibi gitkçe de harap olmaktadır.

Bu enafis asarımız gibi Anadolu'da ve İstanbul'da daha birçok kıymettar eserlerimiz vardır ki hükümetin teseyyübü (*ihmalî*), halkın cehaleti dolayısıyla mahvolmaktadırlar...

- Hüseyin Cemal, "Konya'da Bedii Selçuk Eserleri", Millî Mecmua, nr. 3, 1 Kanunuevvel 1339, s. 39-40.

Konya'da Karatay Medresesi'nin Masnu (Sanatla Yapılmış) Kapısı

Konya'da Sahip Ata Medresesi'nde Bir Pencere Üstü

« قَالَ اللَّهُ تَعَالَى لَأَبْلَغُ أَمْرِ أَحْسَنَ .
العمارة المباركة في أيام دولة السلطان الاعظم طلاله في العالم
علاء الدنيا والدين ابو الفتح كيكوبس بن كينسرو بن كيناد
بن السلطان الشهيد كينسرو بن قنق ارسلان بن مسعود بن
قنق ارسلان قرطاي بن عبدالله في شهر سنة تسع واربعم
سنة فخر الله له العزمه .»